

דף טז

'אי לרבי שמעון בן לקיש – תרי תנאי אליבא דר' יהודה. אי לר' יוחנן – לא קשיא, הא דידיה הא דרביה' – גוף הקושיות והתירושים נכונים ונצרכים הן לר' יוחנן הן לר' לקיש, מחמת דברי הברייתות כשלעצמן, אלא שייחסו את הקושיות לר' יוחנן ולר' ל כל אחד כלפי הענין שדיבר בו (עפ"י ריטב"א. ע"ש).

וכבר באר מהרי"ק (קלד) שמחלוקת ר' יוחנן ור' לקיש אינה רק אליבא דר' יהודה אלא נחלקו להלכה (וכ"מ בתוס' שבועות ג סע"ב ועוד), וכל אחד מהם הוכיח מדברי ר' יהודה שלא כסברת חברו. כלומר, ר' לקיש הביא מדברי ר' יהודה להראות שיש דעת תנאים הסוברת שלוקים על לאו שאין בו מעשה, ועל כרחק שאין דורשים 'לעשות' בדוקא (ע' לעיל יג:), ואעפ"י שאינו דומיא דלאו דחסימה – לוקין. ורבי יוחנן הוכיח מרבי יהודה שיש תנא הסובר שהתראת ספק שמה התראה. ואמנם ר' יהודה עצמו באותה הברייתא, אינו סובר כאחד מהם.

'הנוטל אם על הבנים – רבי יהודה אומר: לוקה ואינו משלח' – ואפילו לר' לקיש (לעיל טו כפרש"י) שלא שקדמו עשה אין לוקין עליו – כאן שונה, לפי שמשמעות הכתוב לשיטת ר' יהודה 'לא תקח' אלא 'שלח תשלח' מעיקרא (כבחולין קמא), והרי ה'עשה' לא נאמר כלל לאחר שעבר על הלאו, ואינו משתייך אליו כלל. לא כן לעיל, המדובר על עשה ששייך גם לאחר עבירת הלאו. (נראה שזו כוונת הריטב"א. וע"ע חזון איש או"ח קיח, ח).

האם כשנוטל האם ללא הבנים, עובר ב'לאו' – ע' ביוסף דעת חולין קמא.

'אי דקטלה – קם ליה דדרבה מיניה' – מכאן הוכיח הריטב"א שלדעת האומר 'ביטלו ולא ביטלו', ההתראה נעשית בשעת ביטולו בידים שאז הוא זמן החיוב, כי אם ננקוט כדברי רש"י (לעיל טו) שעיקר חיובו הוא בזמן עבירת הלאו ורק אז היא התראתו, אלא שחיוב המלקות מותנה בביטול העשה, אם כן, לא היה שייך כאן קלב"מ, שהרי חיוב המלקות בא לו בשעת העבירה ולא בשעה שהרגה. אמנם בשו"ת רעק"א (קסד) חידש שאם בזמן שמתחייב מיתה, עשה מעשה המביאו לידי חיוב ממון, אעפ"י שאין מתחייב הממון בשעת המעשה, אלא שהוא תנאי הכרחי לחיובו – חיוב המיתה פוטר את הממון, שאף תנאי החיוב הוא (ובזה יישב קושית התוס' ביבמות נט:). ולדבריו הוא הדין גם כאן, אף אם נאמר שביטול העשה אינו אלא תנאי לחיובו, שייך קלב"מ [וכאן עדיף יותר, שהרי באותה שעה נחלט חיובו]. וע' צדדים שונים בענין זה בשיעורי ר' שמואל גטין נג. (אות שמה ואילך). וע"ע קובץ ענינים לגרא"ו, סוף חולין.

'אי שוויתיה שליח, איהי קא מבטלא ליה' – יש לשאול, הלא במעשה זה הוא מבטל מצוותו ועבירה יש בידו, ואין שליח לדבר עבירה, ומדוע מתייחס הביטול אליה?

והיה אפשר לפרש, כיון שהיא רוצה בקידושי האחר ואינה חפצה להיות לזה לאשה, אין כאן ביטול עשה מצדו, כי האיסור לשלחה אינו אלא בעל כרחיה. אבל עדיין אין נוח בזה, שהרי היה אפשר להעמיד באופן שאומרת שחפצה לחזור אליו ורק בגלל שהוא אינו רוצה בה היא מקבלת קידושין מאחר, ובאופן זה הלא נראה שעובר בעשה.

יש להוכיח מכאן שאין אומרים 'אין שליח לדבר עבירה' אלא בעבירה שהמשלח עובר בה, אבל

כשהשליח בלבד עובר עבירה – יש שליחות. הלכך אין שייך לומר כאן אין שליח לדברי עבירה, והביטול מתייחס אליה (עפ"י דבר אברהם ח"ג כ,א).

‘והאי איכא גזל... משכון דרחמנא אמר... התם כיון דחייב בתשלומין אין לוקה ומשלם...’ – מתבאר בסוגיא שאין חיוב מלקות בלאו גזילה ובלאו ד'לא תבא על ביתו לעבוט עבוטו'. ואולם הרמב"ם (מלוח ג,א ב ד) כתב שאם אבד המשכון או נשרף – לוקה. וכבר השיגו הראב"ד, וכן תמה המ"מ (והריב"ש בתשובה תפח) מסוגיתנו.

ואפשר שהרמב"ם פרש שאין כוונת הגמרא משום לאו הניתק לעשה התשלומין (כמו שפרשו התוס'), שיש לומר שהתשלומין אינם באים לעונש הלאו וחיוכם אפשרי גם ללא עבירת הלאו, אלא הסיבה שאינו לוקה – משום 'שתי רשעיות' היא, שהרי מתחייב ממון [ומה שמשלם ואינו לוקה ולא להפך, לפי שפרשה תורה שהגזלן חייב לשלם. ע' ריטב"א. וע"ע הסבר נוסף בשיעורי ר' שמואל – גטין נג. אות שמו], וסובר הרמב"ם שחיוב התשלומין חל בשעה שהמשכון אבד או נשרף, ומה שאמרו כאן שאינו לוקה, זהו רק לפי האומר 'ביטלו ולא ביטלו' שחיוב המלקות והממון באים כאחת, בשעה שמבטל העשה בידיים, אבל הרמב"ם שפוסק 'קיימו' – כל שנשרף לוקה, שהרי חיוב המלקות בא לו בשעה שבא אל ביתו לעבוט, וחיוב הממון – כשנשרף.

[יודגש שכל זה אמור לענין העבטה בלבד, אבל בגזילה – אינו לוקה אפילו כשנשרף בידיים, וכמו שכתב הרמב"ם (ריש הל' גזילה), מפני שהוא לאו הניתק לתשלומין. כי שני חיובים נפרדים יש לגזלן – השבת הגזילה (מ'השיב את הגולה) וחיוב נוסף לשלם משלו את הגזילה (כאשר הגזילה אינה קיימת. והוא מקרא ד'שלם' כמבואר בספרא). עפ"י חדושי הגר"ח הלוי הל' גזילה ואבידה ט,א. וע"ע אבי עזרי תנינא סנהדרין יח,ב].

וכעין הסבר זה בסוגיא כתב הרמ"ה, אלא שלשיטתו חיוב התשלומין חל בשעת הגזילה וההעבטה. ולפי זה אפילו למ"ד 'קיימו' פטור (עפ"י חזון איש חו"מ יט,ג ה. וע"ע בענין זה בשער המלך חמץ ומצה א. ובאריכות בשו"ת אחיעזר ח"א כא כב).

האחרונים נשאו ונתנו על לאוין נוספים שלכאורה מוצאים אנו אפשרות של 'ביטלו ולא ביטלו', (וכן דנו על אופנים שונים באונס שגירש) – ע' שו"ת רעק"א יט; אפיקי ים מד; חזון איש או"ח קיח,ח; חדושי הגר"ר בענגיס ח"ב מח,ו ואילך; שו"ת דובב מישרים ח"א קכא; שו"ת אחיעזר ח"א יא,א ובס"י יט ובס"י כא,א; מעדני ארץ תרומות ג,כג (עמ' קיב).

(ע"ב) 'אכל פוטיא...' – להרמב"ם (מאכלות אסורות ב,כג; ספר המצוות שורש ט) שיטה חדשה בענין זה, שלא כשיטת רש"י (ובה"ג ורמב"ן בהשגותיו לשהמ"צ שם) הנוקטת שלוקים לפי מנין הפעמים שהתורה כתבה 'לאו' [ובלבד שה'לאו' הנוסף אינו בא לשום דרשה אחרת. רמב"ן שם] – סובר הרמב"ם שאין לוקין אלא אחת על כל סוג שרץ, ומה שלוקה כמה פעמים על שרצים מסוימים, היינו בשרצים שהם מוגדרים גם כשרצי המים וגם כשרצי הארץ וכו'. וכבר האריכו המפרשים בבאור שיטתו. עוד בענין זה, מספר חיובי המלקות בהכפלת לאוין בדבר אחד – ע' מנחת חינוך (קמה,ב); חדושי מרן רי"ז הלוי (מאכלות אסורות ב,כג); אבי עזרי (קמא, סנהדרין יט,ד ב); רביעאה, חמץ א,ב; חמישאה, כלאים י,ח); ברכת אברהם ודבר שמואל פסחים כד ובמובא ביוסף דעת סנהדרין נד.

‘האי מאן דשתי בקרנא דאומנא, קא עבר משום לא תשקצו’ – יש אומרים שאיסור תורה הוא זה

(רמ"ה, מובא בריטב"א. ומשמע בדבריו שלענין שהיה נקבים הוא מדרבנן, וכנראה מחלק בין שיקוף דאכילה לשאר ענינים. וכן נקטו הפוסקים שהמלמד תורה לרבים או דורש ובתוך כך נצרך לנקביו, יכול לשהות עצמו מפני כבוד הבריות מפני שהוא איסור דרבנן [מובא במשנ"ב צב סק"ז. ואעפ"י שגם איסור תורה בשוא"ת נדחה מפני כבוד הבריות, זה רק בבזיון מרובה כמוש"כ הפוסקים, אבל בכגון זה שמפסיק באמצע דרשתו אינו נדחה אלא איסור דרבנן (כן נראה). עוד בדין לימוד תורה כשנצרך לנקביו – ע' בשו"ת אור לציון ח"ב ז, טו בהערה]. וכשיטת הרמ"ה נראה גם ביראים עג, ובסמ"ק ל"ת קמח). וי"א שאינו אלא מדרבנן, וקרא – אסמכתא בעלמא הוא (כן הביא הריטב"א בשם 'כל המפרשים' וכ"כ המאירי וב'זוהר הרקיע' קצד).

וע"ע: בית יוסף וט"ז יו"ד קטז; תבואות שור ומשבצות זהב יו"ד יג.

ובהגדרת דבר המאוס והמשוקץ, כתב בספר פרי חדש (קטז,א): דברים המוזכרים בפירוש כמאוסים, וכן הם אצל כל העולם – אסורים גם למי שאינו מואס בהם, שבטלה דעתו. ואולם דברים שאין הכל מואסים בהם, מותרים למי שאינו מואס. מאידך, דבר שהוא מאוס רק לו – יש להזהר בדבר, הגם שכולי עלמא אינם מואסים, שאין אומרים 'בטלה דעתו' לקולא. (ע"ע פרטים נוספים ב'בירור הלכה' כאן).

'אפילו שנים והוא... אפילו אחד והוא' – הריטב"א פרש [דלא כהתוס'] ש'אפילו' אינו בא להשמיענו חידוש בהלכה, אלא החידוש על עצם מציאות נמלים גדולים כל כך ששלשה או אפילו שנים מהם מהווים גודל כזית.

*

'המשהה את נקביו עובר משום לא תשקצו' –

אמר הרב הקדוש רבינו יחיאל מיכל מזלאטשוב ז"ל, שיש כח להטומאה הבאה מהעצירות, כי פוגם מאד, וביותר נשמה דקה הוא פוגם ביותר. גם הבעש"ט עשה לו פעולות ואמר שהכל בא מן עצירות – על כן יראה שיהיה משולשל תמיד, ולא יאכל אלא אם כן היה לו נקיות מן האכילה הראשונה (צרור החיים ד. מובא בבעש"ט עה"ת ס"פ קדושים).

דף יז

'כיון דטריחא ליה מילתא לא מפריש' – הגר"א גרס 'כיון דסניא להו מילתא...'. – כלומר, יותר נוח בעיני עם הארץ למכור טבל מאשר להפריש מעשר עני ולגזול אחר כך ממון עניים (ע' מנחת שלמה נג, עמ' רסב).

ולגרסת 'טריחא' – יש לצדד להוכיח מכאן שצריך למדוד ולדעת כמה היא הכמות שמפריש ואין די באמירת 'עשירית מן הפירות בדרומו' וכדומה, שאם די בכך הלא אין כאן שום טריחה (ע' מנחת שלמה שם בעמ' רסג. וכן בספרו מעדני ארץ שביעית – קונט' לאפרושי מאיסורא, ו). אך יש מקום לפרש שעם הארץ לפי דעתו סבור שאין מועילה קריאת שם גרידא אלא צריך הפרשה ממש, ולכך טריחא ליה (כן הביא שם משו"ת מהרי"ט ח"א כה. וכן נקט לעיקר הגר"מ חרל"פ זצ"ל, בסוף הערותיו ל'מעדני ארץ' שנדפסו בריש הספר, ע"ש. וגם מסקנת הגר"ש זצ"ל (ע"ש ובח"ג קלט) להתיר כל שקובע כעת מקום מסוים למעשר. ורק כאשר אין קביעת מקום, כגון שקורא שם על מה שיפריש בעתיד, אין מועיל כאשר אינו יודע באיזו כמות מדובר. ע"ע בענין זה ביוסף דעת קדושין כו:).

דף טז

דין מלקות בלאו שאין בו מעשה – נתבאר לעיל ד.

לה. האם התראת ספק שמה התראה, לענין חיוב מלקות?

לרבי יוחנן, התראת ספק שמה התראה, ולריש לקיש – לא שמה התראה. ואף נחלקו תנאים אליבא דר' יהודה בדבר זה (וע"ע חולין צא.).

- א. הלכה כרבי יוחנן שהתראת ספק שמה התראה (רמב"ם, ריטב"א ועוד).
- ב. מבואר בתוס' שכל שעשה מעשה איסור, ויש לנו ספק שמה יבטל את האיסור למפרע על ידי עשית פעולה בעתיד, אין זו התראת ספק ולדברי הכל לוקים, מפני שאינו מחוסר מעשה ויש לנו לומר שישאר המצב כמות שהוא עכשיו.

לו. אלו לאוין יש עמהם מצות עשה וחייב המלקות שלהם תלוי בקיום או ביטול ה'עשה', ואלו לאוין יש עמהם עשה ואין בהם מלקות בכל אופן?

לאו דלא תקח האם על הבנים – לדברי חכמים, חיוב המלקות תלוי בקיום / ביטול העשה דשלח תשלח. [ולדברי ר' יהודה לוקה בכל אופן, שסובר שהעשה נאמר קודם ששלח, ואין זה לאו הניתק לעשה כלל]. וכן לאו דלא תכלה פאת שדך תלוי בעשה דלעני ולגר תעזב אתם. [גם כאן ר' יהודה חולק וסובר שלוקה עליו – ע' חולין קמא ויומא לו].

לאו דלא יוכל (ל)שלחה – גם הוא חיובו מותנה בעשה דולו תהיה לאשה... כל ימיו, אלא שבזה אמרו שלדעת הסובר 'ביטלו ולא ביטלו' אין שייך לבטל עשה זה בידיים, ולכן הוא פטור ממלקות בכל אופן. לאוין דולא תגזל ולא תבא אל ביתו לעבט עבטו – פטור ממלקות בכל אופן, כיון שניתנו לתשלומין. התוס' צידדו שזה רק למאן דאמר 'ביטלו ולא ביטלו' אבל למ"ד 'קיימו' – אם אומר שאינו רוצה להחזיר ולשלם – לוקה. עוד נחלקו הרמב"ם והראב"ד (מלוה ג) האם כשאבד המשכון או נשרף לוקה.

לו. כמה מלקיות יש באיסורים דלהלן:

- א. שרץ המים (כגון פוטיא).
 - ב. שרץ הארץ (נמלה).
 - ג. שרץ העוף (צרעה).
 - ד. אכילת נמלים בכזית.
- א. אכל פוטיא – לוקה ארבע מלקיות; שני לאוין כלליים לכל 'שרץ' ועוד שנים לשרץ המים.
- ב. אכל נמלה – לוקה חמש; שנים כלליים ושלוש לשרץ הארץ.

[בכלל שרץ הארץ 'ביגיתא דבי כרבא'; רש"י פרש: תולעת הנמצאת בכרוב, (וכן כל דבר שהתליע בעודו מחובר, התולעת אסורה כאילו פירשה לארץ, ולוקים עליה. רמב"ם מאכ"א ב,טו). והתוס' מפרשים: בריה כמין דג קטן הנמצאת במחרישה, ואעפ"י שאילו היה זה נמצא במים היה מותר כי יש לו קשקשים – לוקים עליו].

ג. אכל צרעה – לוקה שש; חמש משום שרץ הארץ, ועוד אחד לשרץ העוף.

בכל אלו אינו חייב אלא כשאכלם (כלומר בלעם. ערש"י) בשלמותם, אבל כשאינם שלמים אינו לוקה [לחכמים] אלא בכזית, ואינו חייב אלא משום אותם לאוין הכתוב בהם לשון 'אכילה' (תוס').

ד. אכל כזית נמלים; אם יש ביניהם נמלה שלימה כברייתה (והריהי מתה בבליעתו. רש"י. ועתוס'), אפילו היא זו המשלמת לשיעור כזית – לוקה שש; חמש מלקיות משום שרץ הארץ ואחת משום לאו דנבילה, שהרי אכל כזית נבלה.

א. מבואר בתוס' שהדבר שנוי במחלוקת החכמים במקום אחר, האם איסור נבלה חל על איסור טמאה / שרץ, ולמאן דאמר אינו חל – לוקה חמש בלבד.

ב. אם אין אפילו אחת שלימה, אינו לוקה אלא משום הלאוין שנאמר בהם לשון 'אכילה', כנ"ל (תוס').

כל זה לפי שיטת רש"י. ולהרמב"ם שיטה אחרת במנין הלאוין של השרצים שלוקים עליהם.

לח. אלו פעולות מבוארות בסוגיא שעוברים בהן משום לא תשקצו את נפשתיכם?

מלבד באכילת שרצים או בהמה ועוף טמאים, עובר אדם משום לא תשקצו את נפשתיכם כשמשא את נקביו (רב אחאי), או כששותה בכלי שהאומן מוציא בו דם מן הגוף (רב ביבי בר אבאי).

א. נחלקו הראשונים (עריטב"א; י"ד קטז) האם שתיה בכלי הקות דם וכד' אסורה מדאורייתא או מדרבנן, וקרא – אסמכתא בעלמא. ומכל מקום אין לוקים על לאו זה מפני שהוא לאו שבכללות, אבל לוקים מכת מרדות מדבריהם (ע' בספר המצוות להרמב"ם ל"ת קעט; ט"ז י"ד קטז).

ב. דבר מאוס אצל כל העולם, אסור לכל אדם לאכול, אף למי שאינו מאוס בעיניו – שבטלה דעתו אצל כל אדם, אבל דברים שאינם מאוסים על הכל, הולכים אחר כל אחד ואחד לפי דעתו, וכמו ששנינו: שחש בהמה ומצא בה שליה – נפש היפה תאכלנה' (עפ"י פרי חדש י"ד פד).

ג. המלמד תורה לרבים או דורש, ובתוך כך נצטרך לנקביו, מותר לו לשהות עצמו מלהפנות משום כבוד הבריות (תרומת הדשן, מובא בב"י ופמ"ג; משנ"ב צב סק"ז).

דפים טז – יז

לט. א. מהו מקור איסור אכילת טבל של מעשר עני, ומה חיובו של האוכלו?

ב. פירות דמאי – האם חייבים להפריש מהם מעשר עני?

א. אמר רב, וכן שנו בברייתא מרבי יוסי: האוכל טבל של מעשר עני (שהופרשו כל מעשרותיו חוץ מזה) – לוקה (משום לא תוכל לאכל בשעריך... ודרשו גזרה שוה שעריך שעריך שמדובר אף על טבל למעשר עני בלבד).

ואין בו מיתה כשאר טבלים (רמב"ם מאכלות אסורות י, כ). ויש חולקים (עתוס' ותו"י יבמות פו. ר"ן נדרים פד; תשב"ץ ח"ב קנא; דברי אמת ד).

רב יוסף סבר לתלות דין זה במחלוקת התנאים, ואב"י דחה.